

Аб пагадненні паміж урадам Беларускай ССР і ЮНРРА ад 18 снежня 1945 года

УДК 327.7 + 341.24 «1945»

Уладзімір СНАПКОЎСКІ,
доктар гістарычных
наук, прафесар

Уладзімір СНАПКОЎСКІ. Аб пагадненні паміж урадам Беларускай ССР і ЮНРРА ад 18 снежня 1945 года. У артыкуле разглядаюцца пытанні, звязаныя з падрыхтоўкай, заключэннем і рэалізацыяй пагаднення паміж урадам Беларускай ССР і ЮНРРА (Адміністрацыяй Аб'яднаных Нацый па пытаннях дапамогі і аднаўлення) ад 18 снежня 1945 года. Дзецца кароткая характарыстыка дзейнасці ЮНРРА і аказанай ёю дапамогі беларускаму народу ў час пасляваеннага аднаўлення эканомікі, а дакладней, у 1945–1947 гадах. Асвятляецца развіццё даследаванняў па дадзенай тэматыцы ў былым СССР і Рэспубліцы Беларусь, стан архіўных фондаў у Беларусі і за мяжой і магчымасці іх выкарыстання даследчыкамі. Аналізуецца тэкст пагаднення, падкрэсліваецца яго значнасць для гісторыі дыпламатычнай службы БССР і незалежнай Беларусі.

Ключавыя словы: Адміністрацыя Аб'яднаных Нацый па пытаннях дапамогі і аднаўлення, Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка, Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік, пасляваеннае аднаўленне, міжнародная дапамога.

Uladzimir SNAPKOUSKI. On the Agreement between the Government of the Byelorussian Soviet Socialist Republic and UNRRA of 18 December 1945. The article examines the preparation, signing and implementation of the Agreement between the Government of the Byelorussian Soviet Socialist Republic and UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) of 18 December 1945. The article offers a brief description of the UNRRA activities and assistance provided to the Belarusian people during the post-war economic recovery, in particular in 1945–1947. It looks into the development of research on this subject in the former Soviet Union and in the Republic of Belarus, the state of the archives in Belarus and abroad, and the possibility of their use by researchers. The article analyzes the text of the agreement and emphasizes its importance for the history of the diplomatic service of the BSSR and independent Belarus.

Keywords: United Nations Relief and Rehabilitation Administration, the Byelorussian Soviet Socialist Republic, the Union of Soviet Socialist Republics, the post-war recovery, international assistance.

Што такое ЮНРРА і што яна зрабіла для Беларусі? Каб адказаць на гэтае пытанне, звернемся да афіцыйных звестак: ЮНРРА (UNRRA – United Nation

Relief and Rehabilitation Administration, у перакладзе на беларускую мову – Адміністрацыя Аб'яднаных Нацый па пытаннях дапамогі і аднаўлення) – гэта міжнародная арганізацыя, створаная ў Вашынгтоне 9 лістапада 1943 года прадстаўнікамі 44 дзяржаў – удзельніц антыгітлераўскай кааліцыі, у тым ліку СССР, для аказання дапамогі краінам, акупіраваным дзяржавамі фашысцкага блока. Яе мэтай было неадкладнае задавальненне самых неабходных пасляваенных патрэб насельніцтва ў харчаванні, адзенні, медыкаментах, сельскагаспадарчым і прамысловым абсталяванні. Асноўную частку дапамогі атрымалі Кітай, Польшча, Чэхаславакія, Грэцыя, Італія, Югаславія, Украінская ССР і Беларуская ССР. Галоўнымі донарамі выступалі краіны, не акупіраваныя ў гады вайны: ЗША, Канада, Вялікабрытанія, Аўстралія і інш.

ПРА АЎТАРА

СНАПКОЎСКІ Уладзімір Еўдакімавіч.

Нарадзіўся ў 1954 годзе ў г. Віцебску. У 1976 годзе скончыў гістарычны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У.І. Леніна, у 1979 – аспірантуру, у 1992 годзе – дактарантуру пры Інстытуце гісторыі АН Беларусі.

Працаваў у АН Беларусі навуковым супрацоўнікам Інстытута гісторыі (1979–1982), вучоным сакратаром Аддзялення грамадскіх навук (1982–1988), старшым навуковым супрацоўнікам Інстытута гісторыі (1988–1993). Адначасова ў 1980–1993 гадах – выкладчык кафедры новай і навейшай гісторыі гістарычнага факультэта БДУ. З 1993 года – прафесар кафедры міжнародных адносін факультэта міжнародных адносін БДУ, адначасова ў 1995–2000 гадах – вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі, загадчык аддзела нацыянальных і міжнародных адносін Інстытута гісторыі НАН Беларусі.

Доктар гістарычных навук (1993), прафесар (1995).

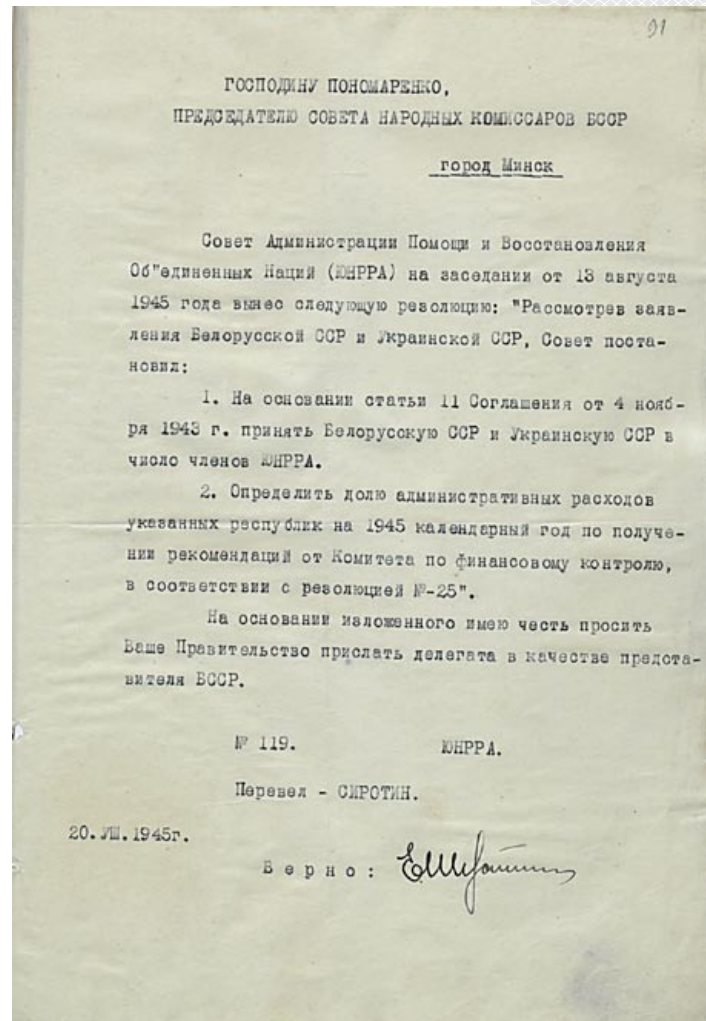
Аўтар больш як 330 навуковых публікацый, у тым ліку 11 манаграфій, складальнік і навуковы рэдактар 10 тамоў зборнікаў дакументаў па знешнепалітычнай гісторыі Беларусі XX – пачатку XXI стагоддзя.

Сфера навуковых інтарсаў: гісторыя знешняй палітыкі і дыпламатыі Беларусі ў XX стагоддзі, знешняя палітыка Рэспублікі Беларусь.

Юрыдычнай падставай для аказання дапамогі па лініі ЮНРРА для Беларусі і Украіны стала першапачатковае членства гэтых савецкіх рэспублік у ААН. 13 жніўня 1945 года рашэннем Савета ЮНРРА яны былі прыняты ў склад арганізацыі. 20 жніўня старшыня СНК БССР П. Панамарэнка атрымаў тэлеграму з Вашынгтона, у якой паведамлялася аб гэтым рашэнні і прапановалася ўраду паслаць у амерыканскую сталіцу дэлегата ў якасці прадстаўніка БССР [1, арк. 91; 2, с. 305]. 18 снежня 1945 года ў Вашынгтоне былі падпісаны пагадненні паміж ЮНРРА, з аднаго боку, і ўрадамі БССР і УССР – з другога. Праграма дапамогі савецкім рэспублікам у асноўным была рэалізавана да сярэдзіны 1947 года. З пачаткам халоднай вайны ўрад ЗША палічыў галоўныя мэты ЮНРРА выкананымі, арганізацыя спыніла сваё існаванне ў 1949 годзе [3, р. 568].

За няпоўныя два гады актыўнай дзейнасці ў Беларусі ЮНРРА аказала беларускаму народу значную дапамогу ў пасляваенным аднаўленні. Памер дапамогі рэспубліцы складаў ад агульнаеўрапейскага аб'ёму 2,6% у цэнавым вымярэнні і 0,9% – у вагавым. Доля УССР у пастаўках ЮНРРА для Еўропы складала 7,9 і 1,5% танажу. У БССР было пастаўлена 141,9 тыс. т тавараў на 60,8 млн долараў, а ва УССР – 467 тыс. т на 188,2 млн долараў. У цэлым Беларусь атрымала ад ЮНРРА адносна невялікі аб'ём дапамогі, хоць яна і знаходзілася ў групе А, што сведчыла аб яе прыярытэтным становішчы сярод іншых краін-атрымальніц [4, р. 38, 42, 62, 64; 5, с. 68]. Аднак і таго, што было зроблена гэтай арганізацыяй, аказалася дастатковым, каб перажыць першыя цяжкія гады пасляваеннай разрухі і закласці падмурак для аднаўлення эканомікі.

У той час партыйныя і дзяржаўныя дзеячы і дыпламаты ССР, БССР і УССР неаднаразова выказвалі падзяку ЮНРРА за прадастаўленую саюзным рэспублікам матэрыяльную падтрымку [1, арк. 394–395]. Пазней, праўда, савецкія ўлады замоўчвалі ЮНРРАўскую дапамогу і ставіліся да гэтай арганізацыі як да інструмента знешняй палітыкі ЗША.

У незалежнай Беларусі дзейнасць ЮНРРА разглядаюць як важную і незабыўную старонку гуманітарнай салідарнасці з боку міжнароднай супольнасці, аб'яднанай у антыгітлераўскую кааліцыю, і шануюць памяць супрацоўнікаў місіі Адміністрацыі, якія самаахварна дапамагалі БССР у пераадоленні пасляваенных спусташэнняў [6].

У савецкай гістарыяграфіі ЮНРРА не была спецыяльным прадметам даследавання. Паколькі гэта арганізацыя дзейнічала толькі на тэрыторыі Беларусі і Украіны, агульнасаюзныя навуковыя цэнтры ў Маскве яе не вывучалі, пакідаючы гэту тэму ўкраінскім і беларускім гісторыкам. Ва Украіне праблематыка міжнароднай і знешнепалітычнай дзейнасці УССР была лепш распраца-

вана, а ўкраінскія даследчыкі ў галіне міжнароднага права вызначаліся больш смелымі навуковымі падыходамі і імкненнем да адкрыцця новых тэм. У БССР жа да самага канца савецкага перыяду пытанні дзейнасці ЮНРРА не знайшлі свайго даследчыка.

Праца аўтара ў пачатку 1990-х гадоў над доктарскай дысертацыяй пра знешнепалітычную дзейнасць Беларускай ССР у 1944–1953 гадах патрабавала новых падыходаў, перагляду старых трактовак і ацэнак, адкрыцця свежых тэм і ўсяго таго, што атрымала назву «запаўнення белых плям у гістарыяграфіі». Адною з такіх новых тэм была дзейнасць ЮНРРА ў Беларусі ў 1945–1947 гадах. Многае пра гісторыю гэтай арганізацыі стала вядома і дзякуючы фундаментальнай трохтомнай працы пад рэдакцыяй Д. Вудбрайджа, у 3-м томе якой змешчаны асобны раздзел пра адносіны Адміністрацыі з дзвюма савецкімі рэспублікамі [7, р. 255–262].

Пасля расакрэчвання фонду Упраўлення ЮНРРА ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь у даследчыкаў з’явілася магчымасць глыбокага вывучэння дзейнасці гэтай арганізацыі ў Беларусі, як і ў больш шырокім плане зносінах СССР, БССР і УССР з ёй. Яшчэ большыя перспектывы для архіўных пошукаў і знаходак адкрываюцца ў сталіцах замежных дзяржаў і Архіве ААН у Нью-Ёрку. У Маскве матэрыялы ЮНРРА знахо-

дзяцца ў Дзяржаўным архіве Расійскай Федэрацыі і Архіве знешняй палітыкі Расійскай Федэрацыі. У Кіеве яны размеркаваны паміж трыма дзяржаўнымі архівамі Украіны [8; 9, с. 57–60]. У Лондане асобныя справы па ўзаемаадносінах СССР і ЮНРРА знаходзяцца ў Нацыянальным архіве Вялікабрытаніі (фонд Форын Офіса) [10]. З матэрыяламі шэрага названых вышэй архіваў у Маскве, Кіеве і Лондане аўтар працаваў на месцы. Але самы вялікі масіў матэрыялаў па тэме «Беларусь – ЮНРРА» – у Архіве ААН у Нью-Ёрку: амаль дзвесце спраў. Гэта фонды Беларускай місіі ЮНРРА, бюро і штаб-кватэры Адміністрацыі і інш. [11; 12]. У Бібліятэцы Калумбійскага ўніверсітэта захоўваецца рукапісны фонд першага кіраўніка місіі ЮНРРА ў Мінску Р. Скандрэта [13].

Пачатак навуковага вывучэння тэматыкі ЮНРРА ў Беларусі звязаны з нашымі першымі даследаваннямі [14]. Пазней у манаграфіі аб знешнепалітычнай дзейнасці БССР у 1944–1953 гадах асобны раздзел быў прысвечаны дзейнасці ЮНРРА [5, с. 59–75]. У пачатку 2000-х гадоў артыкулы пра ЮНРРА з’явіліся ў беларускіх энцыклапедыях [15, с. 278–279; 16, с. 694], асобныя артыкулы былі апублікаваны даследчыкамі В. Вялікай [17] і Ю. Кірчук [18]. У зборнікі дакументаў, што выйшлі ў Беларусі ў пачатку XXI стагоддзя, упершыню былі ўключаны архіўныя і іншыя матэрыялы аб дзейнасці ЮНРРА [2; 19]. У апошнія гады ўзрасла цікавасць да дзейнасці ЮНРРА ў Беларусі з боку дыпламатычных колаў. Аб гэтым сведчыць прысваенне імя Рут Уолер (супрацоўніцы місіі, якая памерла ў Мінску) сярэдняй школе № 130 беларускай сталіцы і адкрыццё ў Лошыцкім сядзібным доме, дзе размяшчалася місія ЮНРРА, памятнай дошкі аб дапамозе гэтай структуры ААН у аднаўленні пасляваеннай Беларусі.

Важным аспектам з’яўляецца і тэма падпісання БССР і УССР пагадненняў з ЮНРРА. Перагаворы савецкіх дыпламатаў з прадстаўнікамі Адміністрацыі аб заключэнні рамачных дамоваў згаданымі рэспублікамі з замежнай місіяй пачаліся

▼ Тэадор Уолер –
намеснік кіраўніка
місіі ЮНРРА ў БССР
з жонкай Рут

◀ Супрацоўнікі місіі ЮНРРА на парадзе ў Мінску 7 лістапада 1946 года.
Злева направа:
Р. Лівінгстан,
В. Макінтайр,
Э. Глейзер, Р. Фрэйз,
М. Дзілан, Э. Уайкмен,
Э. Стайгер,
К.Л. Ластоўскі,
І.Ф. Бярэзін, Д. Вогт

пасля іх прыняцця ў арганізацыю (жнівень 1945 года). У якасці ўзору прапаноўваліся аналагічныя пагадненні з Югаславіяй і Чэхаславакіяй. Аднак савецкую дыпламатыю гэта не задавальвала. Перагаворы ішлі цяжка і марудна, найбольшыя разыходжанні выклікала пытанне аб колькасным складзе місій. ЮНРРА настойвала на дастаткова вялікім іх складзе, каб можна было эфектыўна назіраць і кантраляваць размеркаванне дапамогі. Таксама Адміністрацыя была супраць узгаднення з урадамі рэспублік кандыдатур на пасады кіраўнікоў місій. БССР і УССР, кіруючыся інструкцыямі з Масквы, упарта прапаноўвалі мінімальны склад місій (ад 5 да 10 супрацоўнікаў). Таксама дэлегацыі настойвалі на немагчымасці кантролю з боку місій за размеркаваннем дапамогі і зводзілі іх паўнамоцтвы да намінальнага маніторынгу абстаноўкі ў рэспубліках. Урады БССР і УССР не хацелі прымаць на сябе абавязацельствы, якія давалі б магчымасць супрацоўнікам місій свабодна перамяшчацца па тэрыторыі рэспублік [20, р. 350–351].

Не збіраліся саступаць і галоўныя перагаворшчыкі з боку Адміністрацыі, прадстаўнікі ЗША, Вялікабрытаніі і Канады: яны катэгарычна адмаўляліся ўключыць у тэксты пагадненняў упамінанні пра колькасны склад місій. Генеральны дырэктар ЮНРРА Г. Леман заявіў у пачатку лістапада 1945 года, што калі да канца месяца пагадненні не

будуць падпісаны, то адгрузку тавараў дзевяццата прыпыніць [21, р. 235]. Прадстаўнікі савецкіх рэспублік вымушаны былі саступіць і прыняць прапанаваныя ўмовы.

Пагадненні паміж ЮНРРА і ўрадамі БССР і УССР былі падпісаны ў Вашынгтоне 18 снежня 1945 года. Яны мелі аналагічны характар і адрозніваліся толькі назвамі рэспублік. У пагадненні паміж ЮНРРА і ўрадам Беларускай ССР былі адлюстраваны асноўныя напрамкі дзейнасці місіі ў рэспубліцы, яе колькасны склад і паўнамоцтвы і шэраг іншых пытанняў. Яно складалася з прэамбулы, 9 артыкулаў і тлумачальных лістоў. Аднак пра гэтыя лісты нічога не згадваецца ў тэксце пагаднення, і яны нідзе не былі апублікаваны. Дакумент прадугледжваў выкананне заяўкі БССР на пастаўкі тавараў і паслуг на суму 61 млн долараў да 1 ліпеня 1946 года. Ратыфікацыя пагаднення не прадугледжвалася, і яно ўступала ў сілу з моманту падпісання.

З боку Беларусі пагадненне падпісаў член ЮНРРА ад БССР Л. Камінскі, ад ЮНРРА – генеральны дырэктар Г. Леман. Дакумент зафіксаваў даволі розныя абавязацельствы кіраўніцтва рэспублікі наконт свабоды назірання за размеркаваннем паставак на ўсіх неабходных стадыях. Акрамя таго, на сустрэчы з Г. Леманам 28 лістапада прадстаўнік УССР А. Бараноўскі заявіў ад імя ўрадаў абедзвюх рэспублік, што персанал місій

Згода

паміж Урадам Беларускай Савецкай
Сацыялістычнай Рэспублікай і Адміністрацыяй
Дапамогі і Вастанаўлення Аб'яднаных Нацый

У сувязі з тым, што Аб'яднаныя Нацыі і
Нацыі з'ялі да іх прылучыцца Згодай ад 9-га
Лістапада 1943 г., падпісанай у горах Вашынг-
тоне, склалі Адміністрацыю Дапамогі і Васта-
наўлення Аб'яднаных Нацый (з'яла надалей мая
назву Адміністрацыі), галоўнай мэтай якой з'я-
ляецца:

„Планаванне, кантраляванне, кіраванне або
арганізаванне адміністрацыйных мерапры-
емстваў для аказання дапамогі ахвярам
вайнаў у любой якасцю пад кантралем
любай з Аб'яднаных Нацый шляхам прадас-
таўлення прадобывання, паліва, вопраткі, жи-
лля і іншых прадметаў першай неабходнасці,
медыцыны і іншага неабходнага абслугоўвання;
садукаванне у рэкават, якія атрымавалі да-
памогу, вытворчасці і перавозі гэтых прадметаў
і прадстаўленню гэтых відаў абслугоўвання
пачаўшы з таго неабходна для аказання да-
памогі ў дастатковай колькасці“;
і

44
Рэзінасца Адміністрацыі не будзе скончана
на тэрыторыі Беларускай ССР.

Гэтая Згода складзена ў пяці экз.,
з якіх тры на англійскай мове і два
на беларускай мове. Абодва, як англійскі,
таксама як беларускі тэксты з'яўляюцца
аўтэнтычнымі для дасаваручонага ба-
коў.

У падвергодзенні гэтага міжнародна-
сання прадстаўнікі, аднаведымі чынам
на гэтай уладнаваннем, падпісалі гэ-
тую Зgodу.

Выканана Склетня 1945 г.
ў горах Вашынгтоне, у пяці экз.

За Адміністрацыю:
Herbert Lehman

За Зрад:
М. Калетной

будзе мець поўную свабоду перамяшчэн-
ня [21, р. 236].

Тэкст Пагаднення паміж урадам БССР
і ЮНРРА ў Беларусі ўпершыню быў
апублікаваны ў 2015 годзе ў 4-м томе
дакументальнага выдання «Беларусь у
палітыцы суседніх і заходніх дзяржаў
(1914–1991 гг.)» [19, с. 136–141]. У ім змеш-
чаны рускамоўны пераклад (завераная
копія) тэксту Пагаднення, які захоўваецца
ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Бела-
русь [1, арк. 34–44]. Дарэчы, у гэтым жа
архіве знаходзіцца арыгінал тэксту па-
гаднення на англійскай мове з подпісамі
Лемана і Камінскага і пячаткай ЮНРРА
[1, арк. 45–57]. Англамоўны тэкст Па-
гаднення паміж урадам Украінскай ССР
і ЮНРРА быў апублікаваны ў 1950 годзе ў
трохтомнай афіцыйнай гісторыі ЮНРРА
[7, р. 255–262], дзе сказана, што Пагад-
ненне з урадам Беларускай ССР мае
аналагічны тэкст. У апошнім, IX артыку-
ле дакумента адзначаецца: «Настоящее
Соглашение составлено в пяти экземпля-
рах, из которых три на английском языке
и два на белорусском языке. Оба, как
английский, так и белорусский, тексты
являются аутентичными для договори-
вающихся сторон» [19, с. 141].

Як вядома, Міністэрства замежных
спраў Рэспублікі Беларусь атрымала
з Архіва ААН у Нью-Ёрку копію ары-
гінальнага беларускамоўнага тэксту
«Згоды паміж Урадам Беларускай Савец-
кай Сацыялістычнай Рэспублікі і Адмі-
ністрацыяй Дапамогі і Вастанаўлення
Аб'яднаных Нацый» (менавіта такая на-
зва ў дакумента). У сувязі з гэтым МЗС
звярнулася да зацікаўленых устаноў з
просьбай выказаць меркаванні, дзе можа
знаходзіцца беларускамоўны варыянт Па-
гаднення і якія перспектывы яго вяртання
ў Беларусь. Мною ў лісце ў адказ прапа-
навана шукаць тэкст дакумента ў Архіве
ААН у Нью-Ёрку, адкуль атрымана копія
арыгінальнага беларускамоўнага тэксту,
дзе намі выяўлена справа з англійскім і
беларускім тэкстамі пагаднення [11; 12],
што дазваляе атрымаць копію (альтэр-
нат) беларускамоўнага тэксту.

Зазначым, што ў афіцыйнай назве
пагаднення ёсць пэўныя граматычныя

агрэхі. Недакладна на беларускай мове перададзены статус (назва) міжнародна-прававога акта. Гэта ўсё ж такі не згода, а пагадненне (па-англійску Agreement). Памылкова дадзена назва ЮНРРА: замест «вастанаўлення» трэба ўсё ж такі «аднаўлення». У мяне ёсць свая версія таго, чаму ў назве і адпаведна ў тэксце гэтага дакумента з'явіліся памылкі і чаму ён падрыхтаваны ў рукапісным, а не ў машынапісным варыянце. Рукапісны тэкст азначае, што ў беларускай дэлегацыі не было пішучай машыні з беларускім шрыфтам, а чакаць надрукаванага тэксту з Мінска не было часу, улічваючы напружаны і тэрміновы характар перагавораў. Фактарам часу і, хутчэй за ўсё, недастатковым веданнем беларускай мовы можна тлумачыць памылку і недакладнасць у назве пагаднення. Да таго ж невядома, хто перакладаў тэкст (верагодна з рускай мовы) і хто яго пісаў. Можна меркаваць, што ў беларускай і ўкраінскай дэлегацыі быў рускамоўны праект пагаднення, якое яны, несумненна, узгаднілі з дэлегацыяй СССР, і гэты праект быў падрыхтаваны да падпісання.

На заключнай стадыі дэлегацыя ЮНРРА, магчыма, запатрабавала, каб тэксты дакументаў былі падрыхтаваны, акрамя англійскай, на мовах тытульных нацый УССР і БССР – украінскай і беларускай (хоць, як вядома, у канстытуцыях гэтых рэспублік нічога не гаварылася пра мову зносінаў на іх тэрыторыі), што і выклікала паспешлівасць беларускай дэлегацыі. Узнікае пытанне, у якой форме (друкаванай ці рукапіснай) быў падпісаны ўкраінскі тэкст пагаднення? Адказ можна знайсці ў зборніку міжнародных дагавораў і пагадненняў, складзеных з удзелам УССР ці да якіх яна далучылася. У ім тэкст пагаднення паміж урадам УССР і ЮНРРА апублікаваны на ўкраінскай мове [22, с. 245–250]. Дарэчы, гэта была першая на тэрыторыі СССР публікацыя пагаднення ЮНРРА з савецкімі рэспублікамі.

Звернемся да аналізу тэксту пагаднення. У прэамбуле змешчаны шэраг палажэнняў, якія абгрунтоўваюць неабходнасць аказання дапамогі Бела-

▲ Супрацоўнікі
місіі ЮНРРА
ў Беларускай ССР.
Мінск, Лошыца

рускай ССР. Нагадаем, на наш погляд, найбольш адметныя. Адзначаецца, што тэрыторыя рэспублікі зведала спусташэнне ў выніку ваенных дзеянняў і варажай акупацыі, а «народ БССР аказаў актыўнае супраціўленне ворагу і ўнёс вялікі ўклад у справу разгрому агульнага ворага Аб'яднаных Нацый». У гэтым палажэнні, акрамя прызнання значнага ўкладу Беларусі ў барацьбу з дзяржавамі «восі», што было ўпершыню зроблена на Ялцінскай канферэнцыі кіраўнікамі СССР, ЗША і Вялікабрытаніі, кідаецца ў вочы нязвыклы тэрмін «народ БССР», як і аналагічны выраз «народ УССР» ва ўкраінскім тэксце. Ён нязвыклы для савецкай палітычнай тэрміналогіі, якая, як вядома, ужывала іншыя азначэнні на штат «беларускі народ», «украінскі народ», «рускі народ», «савецкі народ», «народы СССР ці Савецкага Саюза» і г. д. Напэўна, выраз «народ БССР» з'явіўся ў рамачным пагадненні ЮНРРА па аналогіі з дакументамі, падпісанымі з іншымі дзяржавамі (напрыклад, «народ Польшчы», «народ Югаславіі», «народ Кітая»), з якімі падпісваліся пагадненні.

Далей канстатуецца, што ў сувязі з вялікімі ваеннымі стратамі ўрад БССР не мае магчымасці плаціць замежнай валютай за дапамогу з боку ЮНРРА. Гэты сказ патрабуе асобнага тлумачэння. Не ваенныя страты і спусташэнні падчас акупацыі выклікалі адсутнасць замежнай

валюты ў беларускага ўрада, а палажэнні Канстытуцыі СССР (1936) і Канстытуцыі БССР (1937), ці, дакладней, адсутнасць у іх пытання аб наяўнасці ў саюзных рэспубліках замежнай валюты.

Арт. 1 і 2 пагаднення рэгулявалі пытанні прадстаўлення і ажыццяўлення забеспячэння і паслуг. Пункт 1а сцвярджаў, што Адміністрацыя будзе імкнуцца ў межах яе рэсурсаў задаволіць заяўку БССР аб дапамозе на суму ў памеры 61 млн долараў да 1 ліпеня 1946 года і пры ўмове наяўнасці транспарту даставіць неабходныя грузы як мага хутчэй. Тут жа зноў нагадвалася, што БССР не можа плаціць за тавары і паслугі сродкамі замежнай валюты і Адміністрацыя не будзе мець на конт гэтага ніякіх прэтэнзій.

Звяртае на сябе ўвагу вельмі кароткі тэрмін выканання праграмы паставак – да 1 ліпеня 1946 года, усяго паўгода. На гэтым настойвала савецкая дэлегацыя, і падобных тэрмінаў не было ў іншых пагадненнях ЮНРРА з дзяржавамі – атрымальнікамі дапамогі. Як вядома, пазней тэрміны выканання пагадненняў з рэспублікамі былі прадоўжаны на паўгода да 31 снежня 1946 года, але і яны не былі вытрыманы. У цэлым праграма паставак для БССР і УССР у асноўным завершана да 1 ліпеня 1947 года.

Размеркавання атрыманай рэчавай дапамогі датычыўся артыкул 3. Пункт 3а прадугледжваў, што ўрад БССР будзе накіроўваць яе перш за ўсё ахвярам фашысцкіх зверстваў, сіратам, удовам, асобам, чые родныя загінулі ў барацьбе супраць ворага, і іншым катэгорыям насельніцтва. Паводле пункта 3в прамысловыя тавары ўрад павінен быў накіроўваць на гаспадарчае аднаўленне пацірпелых ад вайны тэрыторый. Тым самым Адміністрацыя забараняла выкарыстанне прамысловага абсталявання і тэхналогій для іншых мэт, у тым ліку ваенных і для экспарту. Пункт 3г абавязваў урад перыядычна інфармаваць Адміністрацыю аб колькасці атрыманага і размеркаванага па асобных адміністрацыйных раёнах, групах спажываўцоў і відах дапамогі, а таксама аб вылучы ад рэалізацыі ЮНРРАўскіх тавараў.

Артыкул 4 змяшчаў фінансавыя ўмовы пагаднення, у прыватнасці права ўрада на продаж прадметаў з атрыманай рэчавай дапамогі. Выручка ад іх рэалізацыі павінна была размяшчацца на спецыяльным рахунку ў Дзяржаўным банку СССР, а ўрад павінен быў перыядычна інфармаваць Адміністрацыю аб выручанай суме (пункт 4б). Таксама выстаўляліся абавязкі па выкарыстанні атрыманых сродкаў на аднаўленне школ, бальніц, дзіцячых дамоў і ясляў, дамоў інвалідаў, утрыманне сірот, як і на бясплатную дапамогу найбольш абяздоленым катэгорыям насельніцтва. Прадугледжвалася, што расходы місіі ў мясцовай валюце будзе аплачваць урад БССР (пункт 4в).

Артыкул 5 рэгуляваў дзейнасць місіі ЮНРРА і яе асабовы склад. Урад абавязваўся інфармаваць місію аб размеркаванні паставак на тэрыторыі рэспублікі і прадставіць «магчымасць назіраць такое размеркаванне на ўсіх неабходных стадыях» (пункт 5а). Па патрабаванні беларускага боку ў тэкст быў уключаны пункт, паводле якога начальнік місіі і іншыя афіцыйныя асобы павінны прызначацца па дамоўленасці з урадам БССР і Адміністрацыя ручаецца «за добрыя паводзіны, прыстойнасць і маральныя якасці» яе супрацоўнікаў (пункты 5б і 5в). Прадугледжвалася, што членаў місіі з ліку савецкіх грамадзян можна наняць на працу толькі са згоды ўрада БССР (пункт 5г). Вядома, падборам персаналу займалася Упраўленне кадраў ЦК Кампартыі Беларусі [1, арк. 7]. Дарэчы, такіх удакладненняў не было ў тэксце пагадненняў ЮНРРА з іншымі краінамі-атрымальнікамі.

Пагадненне з ЮНРРА стала чацвёртым па ліку міжнародным актам, падпісаным БССР пасля аднаўлення яе знешнепалітычных паўнамоцтваў у лютым 1944 года. Трыма папярэднімі былі пагадненне аб рэпатрыяцыі насельніцтва з Польскім камітэтам нацыянальнага вызвалення, дадатковыя пратакол да яго і Статут ААН. Несумненна, што найважнейшы з іх – Статут ААН, дзякуючы якому рэспубліка ўвайшла

ў склад дзяржаў – заснавальніц су-светнай міжнароднай арганізацыі. Аднак гістарычнае значэнне гэтай падзеі праявілася пазней, праз гады і дзесяцігоддзі. Падпісанне ж пагаднення з ЮНРРА адразу прынесла адчувальную палёжку для беларускага народа, паколькі дало магчымасць зменшыць цяжар першых пасляваенных гадоў і паскорыць аднаўленне гаспадаркі.

Вашынгтонскае пагадненне адрознівалася ад іншых міжнародных актаў (дагавораў, пагадненняў, канвенцый), заключаных БССР, тым, што яно было падпісана з боку БССР на беларускай, а не на рускай мове, як гэта звычайна рабілася на працягу 46 гадоў да распаду СССР. І хоць гісторыкі яшчэ не ўстанавілі, па якой прычыне канчатковы тэкст пагаднення на беларускай мове быў напісаны ад рукі, сам факт яго заключэння на тытульнай мове дзяржавы значыў многае.

Тое, што тэкст пагаднення не быў падпісаны на рускай мове (хоць, несумненна, рускамоўны варыянт разам з англамоўным быў прадметам перагавораў), можна разглядаць як пэўны закід кіруючых англа-саксонскіх колаў ЮНРРА ў адрас агульнасаюзнай дэлегацыі, накіраваны на ўмацаванне самастойнасці толькі што створаных наркаматаў замежных спраў БССР і УССР. З другога боку, саюзная дыпламатыя прадэманстравала гатоўнасць да ўступак у далікатным нацыянальным пытанні, дазволіўшы падпісанне пагадненняў аб дапамозе на родных для беларусаў і ўкраінцаў мовах. Тагачасная міжнародная і ўнутрысаюзная атмасфера пераможнага заканчэння вайны і прызнання важнага ўкладу народаў савецкіх рэспублік у барацьбу з ворагам разам са стварэннем наркаматаў замежных спраў саюзных рэспублік і ўваходжаннем «дзвюх асноўных савецкіх рэспублік» (вызначэнне І. Сталіна) у склад ААН падштурхоўвалі кіраўнікоў Беларусі і Украіны да большай самастойнасці ў знешнепалітычных справах.

Як вядома, наркамы замежных спраў УССР і БССР Д. Мануільскі і К. Кісялёў на прэс-канферэнцыях у Сан-Францыска

▲ Міністр замежных спраў Беларусі Уладзімір Макей на ўрачыстай цырымоніі адкрыцця мемарыяльнай дошкі ў гонар місіі ЮНРРА ў Беларусі. Музей «Лышчэцкая сядзіба». 2015 год

ў маі 1945 года з аптымізмам казалі пра хуткае ўстанаўленне дыпламатычных адносін сваіх рэспублік з ЗША, Вялікабрытаніяй і іншымі вядучымі дзяржавамі Захаду [5, с. 18–21; 23], а старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Н. Наталевіч за год да гэтага ўжыў у сваім дакладзе неіснаваўшы раней у лексіконе беларускай партыйнай наменклатуры тэрмін «знешняя палітыка БССР» [24, с. 217–218]. Больш таго, дыпламат К. Кісялёў у Сан-Францыска адзначаў, што Беларуская Рэспубліка з’яўляецца «абсалютна самастойнай у знешніх зносінах» [25, с. 276].

Смеласць беларускіх і ўкраінскіх дыпламатаў у пытанні знешнепалітычных паўнамоцтваў рэспублік потым праявілася і ў моўным пытанні, што азначала для іх, на якой мове выступаць на міжнароднай арэне. Першае выступленне беларускай дэлегацыі на

канферэнцыі ў Сан-Францыска, якое зрабіў акадэмік-гісторык У. Перцаў, папярэдне меркавалася агучыць па-беларуску, але з-за адсутнасці перакладчыка, здольнага перакласці прамову з беларускай на англійскую і французскую мовы, яму, як было сказана, «даводзіцца выступаць на рускай мове» [1, арк. 17]. Дарэчы, першую частку сваёй прэс-канферэнцыі ў Сан-Францыска К. Кісялёў правёў па-беларуску, а потым выступіў з заявай і адказаў на пытанні па-руску [1, арк. 17; 26, с. 278]. Шэраг членаў украінскай дэлегацыі, як сведчаць архіўныя дакументы, выступалі на канферэнцыі па-ўкраінску [27, арк. 133].

Такім чынам, можна меркаваць, што дыпламаты, асабліва ўкраінскія, былі

пэўным чынам падрыхтаваны да таго, каб у снежні 1945 года ў Вашынгтоне распрацаваць тэксты пагадненняў з ЮНРРА на сваіх нацыянальных мовах. Украінцы гэта зрабілі на пішучай машыны, а беларусы – у рукапіснай форме.

Упершыню прэзентуючы тэкст пагаднення ўрада Беларускай ССР з ЮНРРА на беларускай мове, мы аддаём даніну памяці і глыбокай павагі членам беларускай дэлегацыі, якія вялі перагаворы, перш за ўсё прадстаўнікам БССР Л. Камінскаму, што падпісаў гэты дакумент, і І. Цімчуку, а таксама ўсім тым вядомым і невядомым асобам, якія мелі непасрэднае дачыненне да перагавораў, напісання тэксту пагаднення і яго перакладу на беларускую мову. ─

Артыкул паступіў
у рэдакцыю 21.08.2018 г.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Ф. 462. Воп. 5. Спр. 1.
2. Освобожденная Беларусь: док. и материалы: в 2 кн. – Кн. 2: Январь – декабрь 1945 / сост. В.И. Адамушко [и др.]. – Минск: НАРБ, 2005. – 506 с.
3. United Nations Relief and Rehabilitation Administration // International Organization. – 1949. – № 3 (3).
4. Ford, R. UNRRA in Europe 1945–1947 / R. Ford. – London: European Regional Office. Division of Operational Analysis. Operational Analysis Papers, 1947. – № 49. – 160 p.
5. Снапкоўскі, У.Е. Знешнепалітычная дзейнасць Беларусі: 1944–1953 гг. / У.Е. Снапкоўскі. – Мінск: Беларускае навука, 1997. – 207 с.
6. Памятная доска ЮНРРА открыта в Минске 20 октября 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://un.by/novosti-oon/v-belarusi/218-ru-8bbfd78c0bd63>. – Дата доступа: 18.05.2018.
7. UNRRA. The History of the United Nations Relief and Rehabilitation Administration. Compiled by G. Woodbridge. – New York: Columbia University Press, 1950. – Vol. III. – 540 p.
8. Цэнтральны дзяржаўны архіў грамадскіх аб'яднанняў Украіны. – Ф. 1. Воп. 23. Спр. 3593, 3594, 3595, 3598.
9. Снапковський, В. Зовнішньополітична діяльність Білоруської РСР (1944–1991) в документах білоруських, російських і українських державних і дипломатичних архівів / В. Снапковський // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Збірка наукових праць / Відп. ред. Г.В. Боряк; упорядник: І.Б. Матяш. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2017. – С. 50–71.
10. The National Archives of the Great Britain. – Foreign Office 371/58068; 371/51313; 371/51318.
11. United Nations – Archives and Records Management Section; Summary of AG-018-015 Byelorussian Mission [Electronic resource]. – Mode of access: https://archives.un.org/sites/archives.un.org/files/files/Finding%20Aids/2015_Finding_Aids/AG-018-015.pdf. – Date of access: 18.05.2018.
12. United Nations – Archives and Records Management Section; Summary of AG-018-012 Washington D.C. [Electronic resource]. – Mode of access: https://archives.un.org/sites/archives.un.org/files/files/Finding%20Aids/2015_Finding_Aids/AG-018-012.pdf. – Date of access: 18.05.2018
13. Richard Brown Scandrett papers, 1944–1954. Box and Folder; Rare Book and Manuscript Library, Columbia University Library [Electronic resource]. – Mode of access: <https://clio.columbia.edu/catalog/4078523?counter=1>. – Date of access: 18.05.2018.
14. Снапкоўскі, У.Е. Аб дапамозе ЮНРРА Беларусі (1945–1947) / У.Е. Снапкоўскі // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь (новыя канцэпцыі і падыходы): Усебел. канф. гісторыкаў: у 2 ч. – Ч. 1: Гісторыя Беларусі. – Мінск: Універсітэцкае, 1994. – С. 214–219.
15. Снапкоўскі, У.Е. ЮНРРА (Адміністрацыя Аб'яднаных Нацый па справах дапамогі і аднаўлення, 1943–1947) / У.Е. Снапкоўскі // Энциклопедия гісторыі Беларусі: у 6 т. – Т. 6, кн. 2: Усвея – Яшын; Дадатак. – Мінск: БелЭн, 2003. – С. 278–279.
16. Снапковський, В. ЮНРРА / В. Снапковський // Республика Беларусь: Энциклопедия: в 7 т. – Т. 7: Снегирь–Ящерицын. – Минск: БелЭн, 2008. – С. 694.
17. Вялікая, В.А. Ажыццяўленне харчовай праграмы ЮНРРА ў Беларусі (1945–1947 гг.) / В.А. Вялікая // Весці БДПУ. – 2007. – № 3. – С. 35–37.
18. Кірчук, Ю.В. Дзейнасць Місіі ААН – ЮНРРА ў гады пасляваеннага аднаўлення гаспадаркі Беларусі / Ю.В. Кірчук // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. / рэдкал.: У.К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.] / БДУ. – Мінск, 2012. – Вып. 7. – С. 78–85.
19. Беларусь у палітыцы суседніх і заходніх дзяржаў (1914–1991 гг.): зб. дак. і матэрыялаў: у 4 т. – Т. 4 (4 ліпеня 1944 г. – 25 жніўня 1991 г.) / склад. У.Е. Снапкоўскі [і інш.]. – Мінск: Юніпак, 2015. – 448 с.
20. Harder, A. The Politics of Impartiality: The United Nations Relief and Rehabilitation Administration in the Soviet Union, 1946–1947 / A. Harder // Journal of Contemporary History. – 2012. – № 47 (2). – P. 347–369.
21. UNRRA. The History of the United Nations Relief and Rehabilitation Administration. Compiled by G. Woodbridge. – New York: Columbia University Press, 1950. – Vol. II. – 520 p.
22. Украінскае РСР у міжнародных відносінах. Міжнародні договори, конвенції, угоди та інші документи, які складзены за частку Украінскае РСР або до якіх вона прыядналася (1945–1957). – Київ: Академія наук УРСР, 1959. – 750 с.
23. Заявление тов. Д.З. Мануильского на пресс-конференции в Сан-Франциско. – Правда. – 1945. – 24 мая.
24. Шостая сесія Вярхоўнага Савета БССР. 21–24 сакавіка 1944 г. Стэнаграфічная справаздача. – Мінск: Дзяржвяд БССР, 1946. – 302 с.
25. Знешняя палітыка Беларусі: зб. дакументаў і матэрыялаў. – Т. 4 (чэрвень 1941 – жнівень 1945 г.) / склад. Н.М. Дзятчак [і інш.]. – Мінск: БДУ, 2001. – 394 с.
26. Справаздача аб правядзенні беларускай дэлегацыйнай прэс-канферэнцыі ў Сан-Францыска – Звязда. – 1945. – 23 мая.
27. Галіновы дзяржаўны архіў МЗС Украіны. – Ф. 10. Воп. 19. Спр. 7.